

FTAX3 06.71.07

ӘОЖ 631.11

JEL Q13, R23

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2026-1-3-360-376>

ЖЕНСХАН Д.,¹

Э.Ғ.К., қауымдастырылған профессор.

e-mail: dzhenshkan@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2863-2611

АЛПЫСБАЙ М.Б.,^{*1}

докторант.

*e-mail: D76511@kazatu.edu.kz

ORCID ID: 0009-0000-2485-536X

ДУБЕЛЬ А.,²

PhD, профессор.

e-mail: adubel@agh.edu.pl

ORCID ID: 0000-0001-5474-2147

АЛЫПЕИСОВА Ш.Е.,¹

Э.Ғ.К., қауымдастырылған профессор.

sholpan761@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-3034-3165

¹С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық

зерттеу университеті,

Астана қ., Қазақстан

²AGH Краков университеті,

Краков қ., Польша

АЗИЯ ЕЛДЕРІНДЕГІ ОРГАНИКАЛЫҚ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ: ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ, АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ КООПЕРАТИВТЕРІНІҢ РӨЛІ

Андатпа

Соңғы жылдары әлем бойынша органикалық ауыл шаруашылығының танымалдығы артуда және бұл саланың ірі корпорациялар тарапынан коммерциялануы шағын, өнімділігі төмен өндірушілердің нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін әлсіретуде. Мақаланың мақсаты – Қазақстанның Азия елдеріндегі органикалық ауыл шаруашылығын дамытудағы мүмкіндігін көрсету, сондай-ақ органикалық өндірісті дамытудағы ауыл шаруашылығы кооперативтерінің рөлін ғылыми негіздеу. Аталған мақсатқа қол жеткізу үшін келесідей міндеттер орындалды: органикалық ауыл шаруашылығының әлеуметтік-экономикалық маңызы көрсетілді, әлем бойынша және аймақтар бөлінісіндегі органикалық ауылшаруашылық жерлеріне салыстырмалы талдау жасалды. Азия елдерінің, оның ішінде Қазақстанның органикалық ауыл шаруашылығы жерлеріне динамикалық талдау жасалды. Азия елдеріндегі органикалық ауыл шаруашылығының басым бөлігін иемденіп отырған Үндістан мен Қытайдағы ауыл шаруашылығы кооперативтерінің дамыту үрдісіне ғылыми зерттеу жүргізілді. Қазақстанның органикалық ауыл шаруашылығының жағдайы мен ауыл шаруашылығы кооперативтерінің қызметі бойынша негізгі көрсеткіштерге салыстырмалы талдау жүргізілді және көптік корреляция жасалды. Органикалық ауыл шаруашылығы өнімдерінің кооперативін құрудың ауыл шаруашылығы өндірушілері үшін пайдасы ғылыми негізделді. Нәтижесінде Қазақстандағы органикалық ауыл шаруашылығы мен ауыл шаруашылығы кооперативтерінің қызметі арасындағы өзара байланыстың біркелкі емес екені анықталды. Ауыл шаруашылығы кооперативтері мүшелерінің саны мен бір гектар алаңға шаққандағы органикалық тыңайтқыштарды енгізу көлемі арасында оң корреляциялық байланыс бар. Сол себепті кооператив мүшелерінің санын арттыру тетіктерін жетілдіру арқылы органикалық өндірісті нығайту қажет. Мұндай жағдайда органикалық ауыл шаруашылығы кооперативтері өндірістік, ұйымдастырушылық және маркетингтік ресурстарды біріктіріп, тұрақты ауыл шаруашылығы мен жергілікті азық-түлік өндірісін дамытудың тиімді тетігіне айналады.

Тірек сөздер: органикалық ауыл шаруашылығы, органикалық өнім, өнім сапасы, ауыл шаруашылығы кооперативтері, кооператив мүшелері, фермерлік шаруашылық, азық-түлік.

Кіріспе

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, ауыл шаруашылығы – бұл адам өміріне қажетті өнімдерді өндіріп қана қоймай, сонымен қатар мемлекеттің экономикалық дамуына ықпал ететін әртүрлі инновациялық идеяларды тудыратын экономика саласы. Заманауи техникалық және технологиялық мүмкіндіктердің пайда болуы азық-түлік нарығының тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін заманауи технологиялардың болу керектігін көрсетіп отыр. Осындай перспективалы бағыттардың бірі – органикалық ауыл шаруашылығы негізінде қалыптасатын нарық.

Қазіргі әлемдік өркениеттің қиындықтары мен проблемаларына қарамастан, ішкі және сыртқы нарықтарда органикалық, биологиялық өнімдерге сұраныс артып келеді [1]. Бұл органикалық ауыл шаруашылығының жаһандық танымалдылығын және азық-түлік нарығындағы жоғары сапалы өнімге деген жаһандық тенденциялардың өзгеруін тудырады [2].

Органикалық егіншілік қоршаған ортаны қорғауға ықпал етеді және экологиялық таза егіншілік әдістерін қолданады. Бұған қоса, бұл бұрын белгілі, бірақ ұмытылған әдістер әлі де прогресті қамтамасыз ететін ноу-хаудың көзі болып табылады. Дәстүрлі, қарқынды ауылшаруашылық жүйелерінен органикалық егіншілік практикасына көшудің қазіргі кезеңінде экологиялық таза және сапалы ауылшаруашылық және тамақ өнімдерін өндіру бүгінде өзекті мәселе.

Органикалық ауыл шаруашылығы дәстүрлі егіншілікке тұрақты балама ретінде топырақ құнарлылығын қалпына келтіруге және сақтауға, химиялық тыңайтқыштар мен пестицидтерді пайдалануды азайтуға және биоәртүрлілікті сақтауға ұмтылады [3]. Ол жаңартылатын ресурстарға, қоректік заттардың жабық айналымына және жануарлардың әл-ауқатына басымдық бере отырып, ауылшаруашылық өндірісі мен табиғаттың үйлесімді қатар өмір сүруіне баса назар аударады. Осы тұрғыдан алғанда, органикалық ауыл шаруашылығы дәстүрлі аграрлық өндірістің экологиялық баламасы ретінде қоршаған ортаны қорғау мен табиғи ресурстарды тиімді пайдалануға, халықтың өмір сүру сапасын арттыруға және ауылдық аумақтардың әлеуметтік-экономикалық тұрақтылығын қамтамасыз етуге ықпал ететін маңызды бағыт болып табылады. [4]. Дәстүрлі интенсивті ауыл шаруашылығынан органикалық ауыл шаруашылығына көшу кезеңінде экологиялық қасиеттері жақсартылған ауылшаруашылық және тамақ өнімдерін өндіру өзекті болып табылады. Сондықтан органикалық өнімдерді өндіруші мемлекеттердің басым бөлігі өз бағыттары бойынша ауыл шаруашылығы кооперативтеріне бірігеді. Мұндай органикалық-кооперативтер органикалық нарықтағы үдемелі қозғалыстың тиімді құралы болып табылады. Себебі олар ауыл шаруашылығы атауарларын өндірушілердің, шағын шаруашылық субъектілердің және тұтынушылардың әлеуметтік-экономикалық дамуына үлес қосады. Әлемдік жағдайды ескеретін болсақ, кооперативтер экономиканың жеке секторы ретінде дамуда, ал Қазақстанда кооперация жүйесінің қалыптасуды әлі де жалғасуда [5].

Органикалық ауыл шаруашылығы 190-ға жуық елде қолданылады және 99 млн гектарға жуық ауылшаруашылық жерлерін кем дегенде 4,3 млн фермер органикалық түрде басқарады. Органикалық тағамдар мен сусындардың әлемдік саудасы 2023 ж. 136 млрд еуродан асады деп күтілуде. Органикалық егіншілік – бұл белгілі бір табыс әкелетін экономикалық қызмет [6]. Бұл тұрақты кеңею органикалық егіншіліктің экологиялық бастама ғана емес, сонымен қатар ауылдың дамуына және табыс табуға ықпал ететін маңызды экономикалық қызмет екенін көрсетеді.

2023 ж. Азиядағы органикалық ауыл шаруашылығы жер көлемі 9,1 млн гектардан астам болды, бұл жерлерде шамамен 2,6 млн өндіруші қызмет атқарды. Бұл көрсеткіш әлемдегі барлық органикалық өндірушілердің 59 пайызын құрайды. Үндістан органикалық жер көлемі мен өндірушілер саны бойынша бірінші орында тұр: 4,5 млн гектар және 2,4 млн өндіруші бар. Одан кейін Қытай – 3,4 млн гектармен, ал Қазақстан 0,2 млн гектармен үшінші орында орналасқан [7].

Материалдар мен әдістер

Соңғы жылдары Қазақстан аграрлық саланы жан-жақты трансформациялауды жүзеге асырып келеді. Ішкі өндірістің өсуі жедел механикаландырумен, заманауи агротехнологияларды

енгізумен және экспорттық бағыттағы шикізаттан қосылған құны жоғары өнімдерге көшумен үйлесуде. Осыған орай әлем бойынша органикалық ауыл шаруашылығының танымалдығын арттырды және бұл саланың ірі корпорациялар тарапынан коммерциялануы шағын, өнімділігі төмен өндірушілердің нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін әлсіретуде.

Зерттеу жұмысы Азия елдеріндегі органикалық ауыл шаруашылығының қазіргі жағдайын және оны дамытудағы ауыл шаруашылығы кооперативтерінің рөлін кешенді талдауға бағытталды. Зерттеудің ақпараттық базасын халықаралық және ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі, Ұлттық статистика бюросының дереккөздер, отандық және шетелдік зерттеушілердің ғылыми еңбектері құрады. Атап айтқанда, органикалық ауыл шаруашылығы жерлерінің көлемі, олардың динамикасы мен құрылымы жөніндегі деректер халықаралық ұйымдардың (FiBL, IFOAM) ресми есептерінен, ал Қазақстан, Қытай және Үндістан бойынша ауыл шаруашылығы кооперативтерінің қызметін сипаттайтын көрсеткіштер ұлттық статистика органдарының және салалық шолулардың материалдары негізінде жинақталды.

Зерттеу барысында 2017–2024 жж. аралығындағы деректер қолданылып, Азия елдері бойынша органикалық ауыл шаруашылығы жерлерінің аумақтық орналасуы мен даму ерекшеліктері салыстырмалы түрде қарастырылды. Әсіресе органикалық ауыл шаруашылығы жерлерінің басым үлесі шоғырланған елдерге, оның ішінде Қытай мен Үндістанға ерекше назар аударылды.

Зерттеудің әдістемелік негізін жалпығылыми және экономикалық талдау әдістері құрады. Атап айтқанда, салыстырмалы талдау әдісі әлемдік, аймақтық және ұлттық деңгейлердегі органикалық ауыл шаруашылығы көрсеткіштерін салыстыру үшін қолданылды. Динамикалық талдау әдісі органикалық ауыл шаруашылығы жерлерінің және ауыл шаруашылығы кооперативтері қызметінің уақыт бойынша өзгеру үрдістерін анықтауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар Қазақстан мысалында органикалық ауыл шаруашылығы көрсеткіштері мен ауыл шаруашылығы кооперативтерінің қызметі арасындағы өзара байланысты анықтау мақсатында корреляциялық талдау жүргізілді. Бұл ретте органикалық тыңайтқыштарды пайдалану, органикалық егістік алқаптарының көлемі, кооперативтер саны, мүшелер саны және кооперативтер арқылы өткізілген өнім көлемі сияқты негізгі айнымалылар пайдаланылды. Көрсеткіштер арасындағы өзара тәуелділікті бағалау үшін Пирсонның көптік корреляция коэффициенттері қолданылды. Зерттеу барысында органикалық ауыл шаруашылығы мен ауыл шаруашылығы кооперативтерінің негізгі қызмет бағыттарын сипаттайтын көрсеткіштер арасындағы өзара байланысты көрсету мақсатында статистикалық деректер негізінде көптік корреляциялық талдау қолданылды.

Зерттеу нәтижелерін интерпретациялау барысында жүйелік тәсіл пайдаланылып, ауыл шаруашылығы кооперативтерінің органикалық өндірісті дамытудағы институционалдық, экономикалық және әлеуметтік рөлі жан-жақты бағаланды. Алынған нәтижелер Азия елдерінде, соның ішінде Қазақстанда органикалық ауыл шаруашылығын дамыту стратегиясын жетілдіруге арналған ғылыми тұжырымдар жасауға негіз болды.

Нәтижелер және талқылау

Қазақстанның ұзақ мерзімді экономикалық дамуында ауыл шаруашылығы стратегиялық маңызды салалардың бірі болып табылады. Сол себепті Қазақстан ауыл шаруашылығы дамыған елдердің, оның ішінде Азиядағы ауыл шаруашылығы кооперативтері дамыған және органикалық ауыл шаруашылығы жерінің үлесі жоғары: Үндістан және Қытай секілді ірі мемлекеттердің тәжірибесіне сүйенеді. Осылайша, Қазақстан ұсақ ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін оларды кооперациялау, шығындарын төмендету, өнім сапасын жақсарту, экспорттық әлеуетті нығайту, дәстүрлі интенсивті ауыл шаруашылығынан органикалық ауыл шаруашылығына көшіру мақсатын көздейді. Сонымен қатар, Қазақстан үшін экологиялық сапасы жоғары өнім өндіруді қамтамасыз ететін органикалық бағытта жоғары қосылған құнды қалыптастыру әлеуметтік дамудың маңызды факторы болып саналады.

Қазақстанның ауыл шаруашылығы 2015 ж. бастап ауыл шаруашылығы кооперативтерін дамыту мен органикалық өнімдерді өндіру бойынша нақты қадамдар жасады.

2015 ж. 29-шы қазанда «Ауыл шаруашылығы кооперативтері туралы» Заң қабылданды. Ал 2015 ж. 27-ші қарашадағы «Органикалық өнімдерді өндіру» туралы Заң қабылдады және бұл заң 2024 ж. 10 маусымдағы «Органикалық өнім өндірісі және айналымы туралы» Заңмен күшін жойды. Аталған заңдардың ортақ мақсаттары мен міндеттері: ауыл шаруашылығы өндірісінің тұрақты және тиімді дамуын қамтамасыз ету; ұсақ және орта ауыл шаруашылығы өндірушілерінің экономикалық әлеуетін арттыру; бәсекеге қабілетті, сапалы және қауіпсіз ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіруді ынталандыру; ресурстарды ұтымды пайдалану және экологиялық тұрақтылықты қолдау; ауылдық аумақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуына ықпал ету; өндірушілердің нарыққа қолжетімділігін кеңейту және қосылған құнды арттыру [8, 9]. Екі заң да аграрлық секторды институционалдық тұрғыда нығайтуға, кооперация мен экологиялық бағыттағы өндірісті дамыту арқылы ауыл шаруашылығының ұзақ мерзімді орнықты дамуына қол жеткізуді көздейді. Осылайша, Қазақстанда 2015 ж. бері қарай ауыл шаруашылығы кооперативтері және органикалық ауыл шаруашылығы саласы қарқынды дамып келеді.

Дүние жүзінде ауылшаруашылық жерлерінің 2,1 %-ын органикалық жерлер құрайды. Аймақтар бойынша бөлінген ауылшаруашылық жерлерінің жалпы көлеміндегі ең жоғары органикалық үлес Океанияда (14,1%) және Еуропада (3,9 %; Еуропалық Одақ: 10,9 %) тіркелді [2].

2025 жылдың басындағы деректерді ескерсек, әлем бойынша Азия елдері органикалық ауыл шаруашылығы жерінің көлемі 9 %-ын құрайды және ол 8,7 млн гектардан асады. Бұл әлемдегі барлық органикалық өндірушілердің 56%-ын құрайды. Бұл жерлердің 90 %-дан астамын келесі төрт мемлекет құрайды, олар: Үндістан – 4,0 млн гектар және 2,4 млн өндіруші бар; Қытай – 3,6 млн га көрсеткішімен екінші орында, ал Қазақстан 0,3 млн гектармен үшінші орынға ие болды. Сонымен қатар Филиппинде – 187425 га органикалық жер бар. Көрсетілген деректерден Қазақстанның Азиядағы ең ірі органикалық ауыл шаруашылығы өндірушілерінің бірі екенін көруге болады [2].

2024 ж. және 2025 ж. басында ұлттық және аймақтық бастамалардың арқасында Бүкіл Азия бойынша органикалық ауыл шаруашылығында айтарлықтай прогреске қол жеткізілді [7]. 2025 ж. Қазақстанның Алматы қаласында өткен 2-ші форум Орталық Азия бойынша өңірлік оқыту желісін құруға, стандарттарды үйлестіруге, нарыққа қолжетімділікті кеңейтуге және сертификаттау әлеуетін арттыруға бағытталды.

Кесте 1 – Азиядағы органикалық ауыл шаруашылығы жерлерінің көлемі бойынша ірі мемлекеттер, га (әр жылдың басындағы көрсеткіш бойынша)

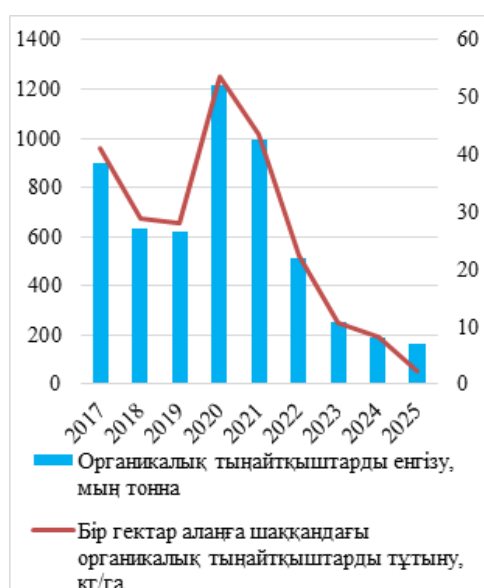
Мемлекеттер	2021 ж.	2022 ж.	2023 ж.	2024 ж.	2025 ж.	Ауытқу, 2025/2021, %
Қытай	2435000	2753700	2898191	3420457	3589807	147,4
Үндістан	2657889	2657889	4726715	4475837	3972573	149,5
Қазақстан	114886	113247	103447	191283	283633	246,9
Филиппин	191770	216334	228514	187425	125214	65,3
Ескертпе: Авторлармен [7] дереккөз негізінде құрастырылған.						

1-кесте деректері 2021–2025 жж. аралығында Азиядағы (Филиппиннен басқа) органикалық ауыл шаруашылығы жерлері бар елдердің жалпы көлемінде тұрақты өсім сақталған. Зерттеліп отырған елдер ішінде Қытай мен Үндістан – көшбасшы елдер болып табылады. Қытайда органикалық жерлер көлемі 2021 ж. 2,4 млн гектардан 2025 ж. 3,6 млн гектарға дейін өсіп, 47,4%-ға артқан. Бұл – тұрақты әрі бірқалыпты өсімді көрсетеді. Үндістанда да жалпы өсім бар (49,5%), алайда оның динамикасы тұрақсыз: 2023 ж. күрт өсіп, кейінгі жылдары аздап төмендеген. Қазақстан – ең жоғары өсім қарқынын көрсеткен ел. Қазақстанда органикалық жерлер көлемі 2021 ж. 114,9 мың га-дан 2025 ж. 283,6 мың га-ға дейін өсіп, 2,5 есеге жуық артқан (246,9%). Бұл – қарастырылған елдер арасындағы ең жоғары өсім көрсеткіші. Дегенмен, абсолюттік көлемі әлі де Қытай мен Үндістаннан әлдеқайда төмен. Филиппинде кері үрдіс байқалады, органикалық жерлер көлемі 2021 ж. 191,8 мың га-дан 2025 ж. 125,2 мың га-ға дейін азайып, 34,7%-ға қысқарған [7]. Бұл салада тұрақсыздық немесе қолдаудың әлсіреуін көрсетеді. Осылайша біз

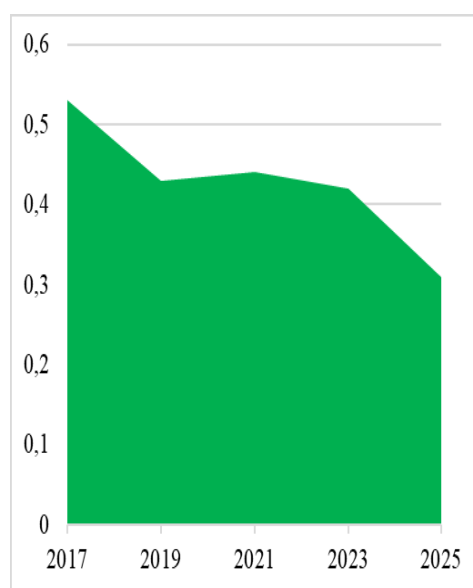
қарастырып отырған Азия елдерінің басым бөлігінде органикалық ауыл шаруашылығы жерлері негізінен кеңеюде, бірақ даму деңгейі әртүрлі. Қытай мен Үндістан органикалық өндіріс көлемі бойынша жетекші орында болса, Қазақстан қарқынды өсімімен ерекшеленеді. Ал Филиппинде керісінше төмендеу байқалады. Органикалық жерлердің ұлғаюы аймақта экологиялық ауыл шаруашылығына қызығушылықтың артып келе жатқанын көрсетеді.

Жалпы алғанда, деректер Азия елдерінде органикалық ауыл шаруашылығының даму әлеуеті жоғары екенін және органикалық жерлердің кеңеюі аграрлық саясат пен нарықтық сұраныстың маңызды бағытына айналып отырғанын көрсетеді.

Қазақстандағы органикалық ауыл шаруашылығы – соңғы жылдары дамып келеді. Дегенмен органикалық өндіріс саланың дамуы баяу. Органикалық егіншілікпен айналысатын жер көлемі жалпы ауыл шаруашылығы алқаптарының өте аз бөлігін құрайды. Органикалық тыңайтқыштарды қолдану деңгейі төмен, ал соңғы жылдары тіпті қысқару үрдісі байқалады. Бұл өндірістің тұрақсыздығын көрсетеді (сурет 1, 2).

Сурет 1 – Қазақстандағы органикалық тыңайтқыштарды енгізу жағдайы, 2017–2025 жж.

Сурет 2 – Ауыл шаруашылығы жерлерінің жалпы алаңындағы органикалық тыңайтқыштар қолданылған алқаптардың үлесі, %

Ескертпе: Авторлармен [16] дереккөз негізінде құрастырылған.

Берілген деректерге сүйене отырып, еліміздегі 2017–2025 жж. аралығындағы органикалық тыңайтқыштарды қолданудың жалпы жағдайын келесідей сипаттауға болады. (1) Жалпы органикалық ауыл шаруашылығындағы үрдісте төмендеу және қысқару байқалады. 2017 ж. органикалық тыңайтқыштарды енгізу көлемі 896 мың тоннаны құраса, 2025 ж. қарай бұл көрсеткіш 167,1 мың тоннаға дейін күрт азайған. Бұл шамамен 5 еседен астам төмендеуді көрсетеді. 2020 ж. (1 214,1 мың т) уақытша өсім байқалғанымен, кейінгі жылдары тұрақты құлдырау орын алған. (2) Бір гектарға шаққандағы тұтыну да айтарлықтай азайды. 2017 ж. 41,1 кг/га болса, 2025 ж. небәрі 2,4 кг/га-ға дейін төмендеген. Бұл органикалық тыңайтқыштарды пайдалану қарқындылығының өте әлсірегенін білдіреді. 2020 ж. ең жоғары деңгей (53,7 кг/га) тіркелгенімен, бұл да уақытша құбылыс болған. (3) Қолданылған егістік алқаптар көлемі тұрақты, бірақ соғы екі жылда артып отыр. 2017–2024 жж. органикалық тыңайтқыштар шамамен 0,1–0,12 млн га аумақта қолданылды. Алайда 2025 ж. бұл көрсеткіш 0,07 млн га-ға дейін азайған. Бұл органикалық технологияларды пайдаланатын жер көлемінің қысқарып отырғанын көрсетеді. Жалпы ауыл шаруашылығы жерлеріндегі үлесі өте төмен және төмендеу үрдісінде. Органикалық тыңайтқыштар қолданылған алқаптардың үлесі 2017 ж. 0,53%-дан 2025 ж. 0,31%-ға дейін төмендеген [6]. Яғни, ауыл шаруашылығы жерлерінің өте аз

бөлігі ғана органикалық тыңайтқыштармен өңделеді және бұл үлес жыл сайын азаюда. Оны Республиканың басым облыстарынан байқауға болады (2-кесте)

Кесте 2 – Қазақстан Республикасы өңірлерінде ауыл шаруашылық дақылдарына енгізілген органикалық тыңайтқыштарды көлемі, тонна (әр жылдың соңы)

Облыстар	2 022 ж.	2 024 ж.	2 025 ж.	Өсу (кему) деңгейі 2025/2022, %
Абай	2 132,0	1 592,3	1 590,0	-25,4
Ақмола	13 524,1	2 716,7	88,3	-99,3
Ақтөбе	13 964,9	15 273,7	1 708,3	-87,8
Алматы	8 994,9	3 385,2	662,2	-92,6
Батыс Қазақстан	444,4	0,2	148,4	-66,6
Жамбыл	170 097,7	4 018,0	25,0	- 7 мың есеге жақын
Жетісу	28 710,0	9 600,2	4 430,0	-84,6
Қарағанды	55 726,5	25 297,7	21 259,2	-61,9
Қостанай	65 133,7	66 560,8	67 659,0	3,9
Қызылорда	50,0	2,0	167,9	2 еседен астам
Павлодар	10 013,0	3 636,5	4 468,1	-55,4
Солтүстік Қазақстан	35 424,8	33 251,1	33 932,2	-4,2
Түркістан	5 215,8	3 515,6	6 625,9	27,0
Шығыс Қазақстан	99 003,4	22 783,5	23 342,6	-76,4
Шымкент қаласы	20,0	80,0	127,4	5 еседен астам
Ескертпе: Авторлармен [16] дереккөз негізінде құрастырылған.				

Кестеде 2022–2025 жж. аралығында Қызылорда облысы мен Шымкент қаласынан басқа Республиканың көптеген өңірлерінде органикалық тыңайтқыштарды қолдану көлемі төмендеу үрдісін көрсетеді.

2025 ж. органикалық тыңайтқыштарды енгізудің ең жоғары көлемі Қостанай облысында (67 659,0 т), Солтүстік Қазақстан облысында (33 932,2 т), Шығыс Қазақстан облысында (23 342,6 т) және Қарағанды облысында (21 259,2 т) тіркелген. Аталған өңірлер органикалық тыңайтқыштарды қолдану бойынша республикада жетекші орын алады.

Зерттеліп отырған кезеңде ең үлкен төмендеу Жамбыл облысында байқалды. Мұнда 2022 ж. 170 097,7 тоннадан 2025 ж. небәрі 25,0 тоннаға дейін қысқарып, көрсеткіш іс жүзінде 7 мың есеге жақын төмендеген. Сонымен қатар, Ақмола (–99,3%), Алматы (–92,6%), Ақтөбе (–87,8%), Жетісу (–84,6%) және Шығыс Қазақстан (–76,4%) облыстарында да органикалық тыңайтқыштарды енгізу көлемі айтарлықтай азайған.

Керісінше, кейбір өңірлерде оң динамика байқалады. Атап айтқанда, Шымкент қаласында органикалық тыңайтқыштарды қолдану көлемі 20,0 тоннадан 127,4 тоннаға дейін өсіп, 537,0%-ды құрады. Қызылорда облысында көрсеткіш 50,0 тоннадан 167,9 тоннаға дейін артып, өсім деңгейі 235,8%-ға жеткен. Сондай-ақ Түркістан облысында 27,0%, ал Қостанай облысында 3,9% өсім тіркелген.

Солтүстік Қазақстан облысында органикалық тыңайтқыштарды енгізу көлемі салыстырмалы түрде тұрақты сақталып, 2022 жылмен салыстырғанда тек 4,2%-ға ғана төмендеген. Бұл өңірде органикалық тыңайтқыштарды пайдалану деңгейінің тұрақтылығы байқалады.

Жалпы алғанда, 2022–2025 жж. республика өңірлерінің басым бөлігінде органикалық тыңайтқыштарды енгізу көлемі қысқарған. Бұл жағдай органикалық тыңайтқыштарды өндіру, тасымалдау және қолдану жүйелеріндегі мәселелермен, сондай-ақ шаруашылықтардың минералдық тыңайтқыштарға көбірек бағдарлануымен байланысты болуы мүмкін. Сонымен қатар, Қостанай, Түркістан облыстары, Қызылорда облысы және Шымкент қаласы сияқты жекелеген өңірлерде органикалық тыңайтқыштарды қолдану көлемінің өсуі тұрақты егіншілік қағидаттарын енгізудің оң нәтижелерін көрсетеді.

Еліміздегі бұл проблеманы реттеу үшін органикалық ауыл шаруашылығындағы дамыған мемлекеттер тәжірибесіне сүйенген дұрыс. Қазақстандағы органикалық ауыл шаруашылығы мен ауыл шаруашылығы кооперативтерінің қызметі арасындағы өзара байланысын нығайтуы қажет. Ағымдағы жағдай бойынша органикалық өнім өндіруші жеке фермерлер өнімді нарыққа

шығаруда бірқатар қиындықтарға тап болады. Атап айтқанда, химиялық заттардан бас тарту, қымбат сертификаттау рәсімдерінен өту және тұрақты бақылауға ұшырау негізгі мәселелердің бірі болып табылады.

Азия елдеріндегі органикалық ауыл шаруашылығы жерлерінің басым бөлігін иемденіп отырған мемлекеттерде (Қытай және Үндістан) ауыл шаруашылығы кооперативтерінің дамыту үрдісі жоғары.

Қытай тәжірибесін негізге алатын болсақ, олар мамандандырылған ауыл шаруашылығы кооперативтерін дамытуды 2007 жылдан кейін нығайта бастады және оның қарқынды дамуына мемлекет тарапынан жоғары дәрежеде қолдау көрсетілді [10]. Осы жылы Қытай мемлекеті Ауыл шаруашылығы кооперативтерін дамыту туралы заң қабылдады. Заңның негізгі мақсаты – фермерлік кәсіптік кооперативтердің құрылуы мен қызмет ету тәртібін реттеу, олардың дамуына жағдай жасау және қолдау көрсету, кооперативтер мен олардың мүшелерінің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау, сондай-ақ ауыл шаруашылығы саласы мен ауылдық аумақтарды жаңғырту үдерістерін ынталандыру [11]. Қытайдың ауылдық жерлерінде еңбек, жер, капитал және басқа да өндіріс факторларының нарығы нашар дамығандықтан, кейбір фермерлерді кооперативті кәсіпкерлер құруға ынталандыру үшін мемлекет тікелей қолдау көрсетті. Бұл шағын фермерлердің кірістері мен өмір сүру жағдайларын жақсартуға белсенді үлес қосу арқылы кооперативті тепе-теңдікті орнатуға көмектесті. Осылайша, Қытайдағы АШК-нің ерекшеліктері ол – шындыққа бейімделудің бір түрі ретінде ерекшеленді. Қытайдағы АШК-і 2009 жылдан бері қарай қарқынды дамып келеді [10] және мемлекеттің органикалық өнімдерін дамытуда ерекше маңызға ие. Қытай органикалық егіншілікті ілгерілету үшін 160-тан астам жаңа жергілікті саясатты жүзеге асырды және рекордтық 5 млрд органикалық өнім шығарды, бұл үкіметтің сенімді қолдауын көрсетеді [12].

Үндістан әлемдегі ең ірі кооперативтік қозғалыс бойынша әлемге танымал. Бұл елдегі АШК-і ауыл тұрғындарының шамамен 75%-ын қамтиды. Кооперативтік қозғалыс бастапқыда фермерлерді қарыз берушілерге тәуелділіктен босату мақсатында енгізілді. 1904 ж. кооперативтік несиелік қоғамдар туралы алғашқы заңның қабылданды. Кейін 1942 ж. көп бөлімшелі кооперативтік қоғамдар туралы заң қабылданып, 1950 жылдан бастап кооперативтер Ұлттық даму жоспарларының құрамдас бөлігіне айналды. Әрбір бесжылдық жоспар аясында кооперативтердің рөлі біртіндеп кеңейтілді: бастапқы кезеңде кадр даярлау мен кооперативтік маркетингке назар аударылды, кейінгі жоспарларда сақтау, өңдеу, ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру, сондай-ақ сүт, қант, мақта және басқа салаларды дамытуға басымдық берілді. Сонымен қатар кооперативтік оқыту инфрақұрылымы қалыптастырылып, кооператив жүйелерін шоғырландыру және әртараптандыру шаралары жүзеге асырылды. Осылайша Үндістандағы кооперативтік қозғалыс халықтық бастамадан гөрі, мемлекеттік саясаттың нәтижесі ретінде қалыптасты [12]. Қазіргі таңда кооперативтер ауыл шаруашылығы инфрақұрылымын дамытуға, ресурстарды бөлуге, өнімді өңдеу мен өткізуге, сондай-ақ құн тізбегін қалыптастыруға елеулі үлес қосып келеді [13]. Олар органикалық жерлерді игеру, су ресурстарын басқару, техникамен қамтамасыз ету және өзге де салаларда белсенді қызмет атқарады [14]. Үндістан жаңартылған органикалық сертификаттау стандарттарын енгізді, жаңартылған бақылау жүйесін іске қосты және өзінің нормативтік-құқықтық базасын жақсарту үшін 2025 жылға қарай бірыңғай органикалық логотипті енгізу жоспарларын жариялады [12].

Әлемдік тәжірибені ескере отырып, Қазақстан мемлекеті ауыл тұрғындарының өмір сүру сапасын нығайту, табыс деңгейін арттыру мен оның тұрақтылығын сақтау, ауыл тұрғындарының депопуляциясын төмендету, шағын ауыл шаруашылығы тауар өндірушілері мен кәсіпкерлерінің материалдық және өндірістік шығындарын азайту, отандық өнімдер мен өндірістің бәсекеге қабілеттілігін арттыра отырып, өндіріс көлемін ұлғайту арқылы импорттық өнімдерге тәуелділікті азайту үшін ауыл шаруашылығы кооперативтерін қарқынды дамыту жұмыстарын қолға алды [15].

Қазақстанның ауыл шаруашылығы 2015 жылдан бастап ауыл шаруашылығы кооперативтерін дамыту мен органикалық өнімдерді өндіру бағытында бірқатар жұмыстар жасады. Нәтижесінде 2025 жылды 2021 жылмен салыстырғанда Қазақстанда органикалық жерлер көлемі 2,5 есеге жуық артты. 2025 жылдың басында АШК-нің саны 4465-ке жетіп, 2020 жылмен салыстырғанда 57,2%-ға өсті. АШК-нің саны мен бір гектар алаңға шаққандағы органикалық

тыңайтқыштарды енгізу көлемі арасында 82% оң корреляциялық байланыс бар. Дегенмен Қазақстан органикалық өндірісті кеңейту арқылы азық-түлік қауіпсіздігін сақтау, экспорттық әлеуетті арттыру, заманауи агроэкологиялық технологияларды енгізу, органикалық өнімді өткізу және ішкі-сыртқы нарыққа шығару кезінде Қытай және Үндістан мемлекеттер секілді кооперативтердің мүмкіндігін пайдалана алмай келеді.

Қазақстанда 2019 жылдан бастап ауыл шаруашылығындағы шағын шаруашылық субъектілерді кооперативтерге біріктіру бойынша жұмыстар қарқынды іске асырыла бастады. Соның нәтижесінде 2025 жылдың соңында ауыл шаруашылығы кооперативтерінің саны 4894 бірлікке жетті. Бұл көрсеткіш 2019 жылмен салыстырғанда 72,0%-ға көп. Дегенмен, ауыл шаруашылығы кооперативтері мүшелерінің саны жылдан-жылға тұрақты түрде азайуда [16]. Бұл жағдай үй шаруашылықтары мен шаруа немесе фермерлік қожалықтардың ауыл шаруашылығы кооперативтеріне (АШК) мүше болуға қызығушылығының төмен екенін көрсетеді. Сонымен қатар, АШК қызметінің тиімділігін арттыру үшін кооператив мүшелерінің жайылымдық, шабындық және егістік жерлерге қолжетімділігін кеңейту маңызды шарттардың бірі болып табылады. Себебі жер, техника және қаржы ресурстары АШК-нің тұрақты жұмыс жасауын қамтамасыз ететін, оның мүшелері алдындағы беделін нығайтатын негізгі тетіктері болып танылады. Осылайша Қазақстанда органикалық ауыл шаруашылығы жерлерінің үлесін арттыру, бәсекеге қабілеттілікті нығайту, азық-түлік қауіпсіздігін сақтаудың мол мүмкіндіктері бар. Қазіргі кездегі Қазақстандағы органикалық ауыл шаруашылығы мен ауыл шаруашылығы кооперативтерінің қызметін сипаттайтын негізгі көрсеткіштердің динамикасы 3-ші кестеде көрсетілді.

Кесте 3 – Қазақстанның органикалық ауыл шаруашылығы және ауыл шаруашылығы кооперативтерінің негізгі көрсеткіштері (әр жылдың басындағы көрсеткіш бойынша)

№	Көрсеткіштер	Жылдар					
		2018	2020	2022	2023	2024	2025
1	Органикалық тыңайтқыштарды енгізу, мың тонна	896	619,5	995,2	515,5	253,8	191,7
2	Бір гектар алаңға шаққандағы органикалық тыңайтқыштарды тұтыну, кг/га	41,1	28,0	43,5	22,3	10,7	8,3
3	Органикалық тыңайтқыштар қолданылған егістік алқаптар, млн. га	0,12	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2
4	Ауыл шаруашылығы жерлерінің жалпы алаңындағы органикалық тыңайтқыштар қолданылған алқаптардың үлесі, %	0,53	0,43	0,44	0,43	0,42	0,43
5	Белсенді ауыл шаруашылығы кооперативтерінің саны, бірлік	2697	2840	3147	3284	3911	4 465
6	Ауыл шаруашылығы кооперативтері мүшелерінің саны, бірлік	58985	56768	56255	44141	39367	35245
7	Ауыл шаруашылығы кооперативі қызметкерлерінің тізімдік саны, адам	8566	7591	7529	7377	7490	8 170
8	Ауыл шаруашылығы кооперативтері арқылы өткізілген ауыл шаруашылығы өнімінің көлемі, тонна	57252,6	145709,2	277466,5	293199,6	329580,2	429273,1
9	Ауыл шаруашылығы кооперативтері өндірген өнім көлемі, тонна	142,2	197,0	214,7	190,3	202,6	*

Ескертпе: Авторлармен [16] дереккөз негізінде құрастырылған.

3-кестеден еліміздегі 2018–2025 жж. аралығындағы (әр жылдың басындағы көрсеткіш) органикалық ауыл шаруашылығы мен ауыл шаруашылығы кооперативтерінің қызметін сипаттайтын негізгі көрсеткіштердің динамикасын көруге болады. Деректерді талдау екі өзара байланысты үрдісті көрсетеді: органикалық тыңайтқыштар қолданылған егістік алқаптардың 2024–2025 жж. аралығында артуына қарамастан, органикалық егіншілік көрсеткіштерінің төмендеуін байқаймыз. Сонымен қатар, ауыл шаруашылығы кооперативтік сектор қызметінің жекелеген бағыттары бойынша жандануын көруге болады.

Алдымен органикалық тыңайтқыштарды пайдалану көрсеткіштеріне тоқталсақ, 2018 жылдың басында 896 мың тоннаны құраған органикалық тыңайтқыштарды енгізу көлемі 2025 жылдың басында 191,7 мың тоннаға дейін қысқарған. Бұл кезеңде көрсеткіш шамамен 4,7 есе төмендеген.

Осыған сәйкес, аудан бірлігіне шаққандағы органикалық тыңайтқыштарды тұтыну деңгейі де 41,1 кг/га-дан 8,3 кг/га-ға дейін азайып, органикалық агротехнологияларды қолдану қарқындылығының бәсеңдегенін көрсетеді.

Сонымен қатар органикалық тыңайтқыштар қолданылған егістік алқаптарының көлемі 2018–2023 жж. басында 0,1–0,12 млн га аралығында тұрақты болып, тек 2024–2025 жылдардың басында 0,2 млн га-ға дейін ұлғайған. Алайда ауыл шаруашылығы жерлерінің жалпы алаңындағы бұл алқаптардың үлесі барлық кезең бойы 0,42–0,53% деңгейінде қалып, органикалық өндірістің жалпы аграрлық сектордағы үлесінің әлі де мардымсыз екенін көрсетеді. Осы орайда органикалық ауыл шаруашылығын даму үшін ұсақ шаруашылықтардың кооперативтерге бірігуі қажеттілігін анық байқауға болады.

Ауыл шаруашылығы кооперативтерінің институционалдық дамуы көрсеткіштері қарама-қайшы сипатқа ие. Бір жағынан, жұмыс істеп тұрған кооперативтер саны 2018 жылдың басында 2697 бірліктен 2025 жылдың басында 4465 бірлікке дейін өсіп, 65%-дан астам артқан. Бұл мемлекет тарапынан кооперативтік қозғалысты қолдау шараларының әсерін көрсетеді. Екінші жағынан, кооператив мүшелерінің саны осы кезеңде 58985 адамнан 35245 адамға дейін төмендеп, кооперативтердің ұсақталып, мүшелік белсенділіктің әлсірегенін немесе формалды түрде құрылған құрылымдардың үлесінің артқанын аңғартады. Кооперативтердегі жұмыспен қамту көрсеткіші салыстырмалы түрде тұрақты болып қалды: қызметкерлердің тізімдік саны 2018–2024 жж. басында 7,3–8,5 мың адам аралығында өзгеріп, 2025 жылдың басында 8170 адамды құрады. Бұл кооперативтердің әлеуметтік функциясының белгілі бір деңгейде сақталғанын білдіреді. Өндірістік және өткізу қызметінің көрсеткіштері оң динамикамен сипатталады. Ауыл шаруашылығы кооперативтері арқылы өткізілген өнім көлемі 2018 жылдың басында 57,3 мың тонна өнім өндірсе 2025 жылдың басында 429,3 мың тоннаға дейін өсіп, шамамен 7,5 есе артқан. Бұл кооперативтердің нарықтық инфрақұрылым ретіндегі рөлінің күшейгенін және өткізу арналарын ұйымдастыруда тиімділіктің артқанын көрсетеді. Ауыл шаруашылығы кооперативтері өндірген өнім көлемі де жалпы алғанда өсу үрдісін көрсетеді.

Жалпы алғанда, кесте деректері Қазақстанда ауыл шаруашылығы кооперативтері санының өсуіне қарамастан, органикалық ауыл шаруашылығының даму қарқыны төмен екенін көрсетеді.

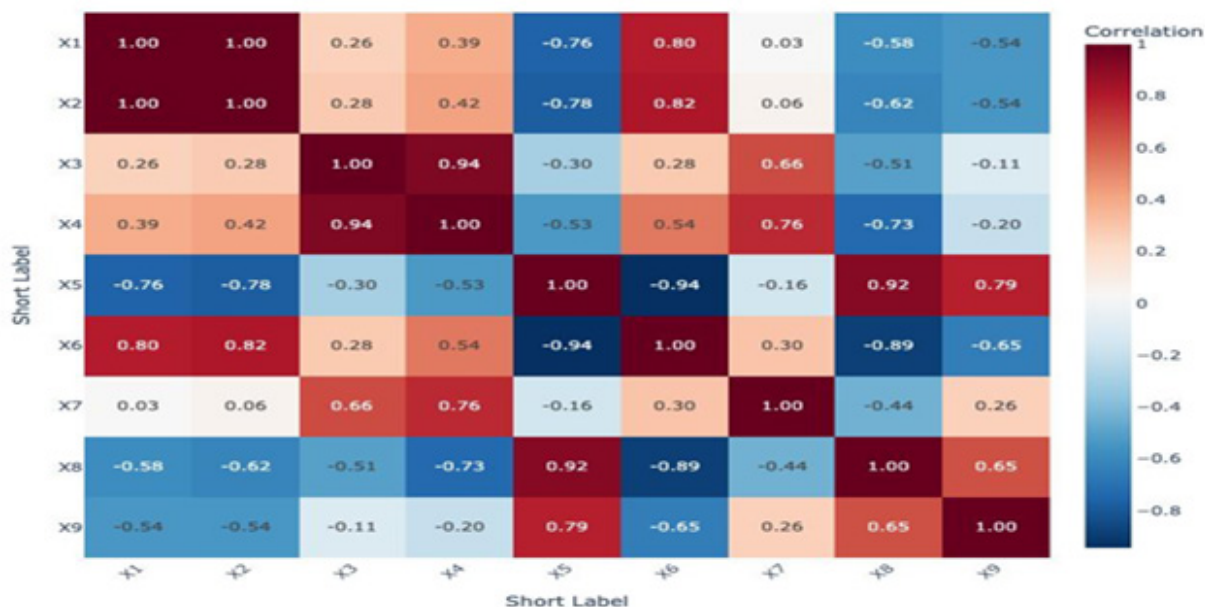
Сол себепті Қазақстан азық-түлік қауіпсіздігін сақтау, органикалық өндірісті кеңейту арқылы экспорттық әлеуетті арттыру, заманауи агроэкологиялық технологияларды енгізу мақсатында Азиядағы Қытай және Үндістан мемлекеттерінің тәжірибесіне сүйеніп және ауыл шаруашылығы кооперативтерінің өнімді өткізу және нарыққа шығару функцияларын нығайтуы қажет. Алайда қазіргі таңда бұл мүмкіндіктер әлі толық пайдаланылмай келеді.

Зерттеу барысында біз органикалық ауыл шаруашылығының және АШК-нің қызметін сипаттайтын көрсеткіштер арасындағы өзара байланысты анықтаймыз. Зерттеудің негізгі мақсаты органикалық ауыл шаруашылығын кеңейту үшін АШК-нің рөлі қаншалықты маңызды екенін ғылыми негіздеу. Ол үшін біз органикалық ауыл шаруашылығы мен ауыл шаруашылығы кооперативтерінің қызметін сипаттайтын көрсеткіштерді негізге аламыз, ол бізде 2-кестеде көрсетілді. 2-кестеде келтірілген статистикалық деректер ықшамдалып, 3-кестеде X_1 – X_9 шартты белгілерімен көрсетілді. Осы шартты белгілер негізінде көптік корреляциялық талдау әдісі қолданылып, Қазақстандағы органикалық ауыл шаруашылығы көрсеткіштері мен ауыл шаруашылығы кооперативтері қызметінің негізгі көрсеткіштері арасындағы өзара байланыстың тығыздығы мен бағыты талданды.

Кесте 4 – Органикалық ауыл шаруашылығы мен ауыл шаруашылығы кооперативтері қызметінің негізгі көрсеткіштері және олардың шартты белгілері

	Көрсеткіштер	Шартты белгілеулер
1	Органикалық тыңайтқыштарды енгізу, мың тонна	X1
2	Бір гектар алаңға шаққандағы органикалық тыңайтқыштарды тұтыну, кг/га	X2
3	Органикалық тыңайтқыштар қолданылған егістік алқаптар, млн. га	X3
4	Ауыл шаруашылығы жерлерінің жалпы алаңындағы органикалық тыңайтқыштар қолданылған алқаптардың үлесі, %	X4
5	Белсенді АШК-нің саны, бірлік	X5
6	АШК-і мүшелерінің саны, бірлік	X6
7	АШК-і қызметкерлерінің тізімдік саны, адам	X7
8	АШК-і арқылы өткізілген ауыл шаруашылығы өнімінің көлемі, тонна	X8
9	АШК-і өндірген өнім көлемі, тонна	X9
Ескертпе: Авторлармен құрастырылған.		

3-суретте Пирсонның көптік корреляциясы арқылы Қазақстандағы органикалық ауыл шаруашылығы көрсеткіштері мен ауыл шаруашылығы кооперативтерінің қызметі арасындағы өзара байланысты анықтауға қажетті көрсеткіштердің шартты белгілері келтірілді.

Сурет 3 – Қазақстандағы органикалық ауыл шаруашылығы көрсеткіштері мен ауыл шаруашылығы кооперативтерінің қызметі арасындағы көптік корреляция

Ескертпе: Авторлармен [16] дереккөз негізінде құрастырылған.

3-суреттен көріп отырғанымыздай, корреляциялық талдау нәтижелері Қазақстандағы органикалық ауыл шаруашылығы мен ауыл шаруашылығы кооперативтері (АШК) қызметінің негізгі көрсеткіштері арасындағы байланыстың біркелкі емес екенін көрсетеді.

Зерттеу нәтижелері органикалық тыңайтқыштарды енгізу көлемі мен 1 гектарға шаққандағы органикалық тыңайтқыштарды тұтыну көрсеткіштерінің АШК арқылы өткізілген ауыл шаруашылығы өнімінің көлемімен теріс корреляциялық байланыста екенін айқындайды. Бұл органикалық тыңайтқыштарды пайдалану деңгейі төмендеген кезеңдерде де кооперативтер арқылы өткізілетін өнім көлемінің өскенін көрсетеді.

Сонымен қатар, органикалық тыңайтқыштар қолданылған егістік алқаптарының көлемі және олардың ауыл шаруашылығы жерлерінің жалпы алаңындағы үлесі АШК саны мен кооперативтер арқылы өткізілген өнім көлемі арасында әлсіз немесе орташа оң корреляциялық

байланыстың бар екенін көрсетеді. Алайда 2018–2025 жж. аралығындағы (әр жылдың басындағы) деректер негізінде жүргізілген талдау АШК саны мен бір гектарға шаққандағы органикалық тыңайтқыштарды енгізу көлемі арасында күшті оң корреляциялық байланыс бар екенін көрсетті ($r = 0,82$). Бұл көрсеткіштердің бағытталған өзгеруі олардың арасында оң корреляциялық байланыстың бар екенін көрсетеді. Аталған байланыс ауыл шаруашылығы кооперативтерінің органикалық ауыл шаруашылығын дамытудағы ықтимал институционалдық рөлін көрсетеді. Кооператив мүшелерінің санының артуы органикалық тыңайтқыштарды бірлесіп сатып алу мен пайдалануды ұйымдастыруға, өндірістік шешімдерді ұжымдық түрде қабылдауға және шығындарды төмендетуге жағдай жасауы мүмкін.

Жалпы алғанда, ауыл шаруашылығы кооперативтері мүшелерінің саны мен органикалық тыңайтқыштарды енгізу көрсеткіштері арасында оң байланыс бар, бірақ құрылымдық тұрғыдан өзара байланыс әлсіз деп тұжырымдауға болады. Бұл жағдай кооперативтердің сандық өсуінен гөрі, олардың мүшелерінің санын тұрақты түрде арттыруды нығайту органикалық ауыл шаруашылығын дамытудың негізгі факторы екенін көрсетеді.

Әлем бойынша органикалық ауыл шаруашылығына деген сұраныстың артуы ірі корпорациялардың бұл нарыққа белсенді түрде енуіне және органикалық өнімдердің біртіндеп коммерциалануына ықпал етуде. Бұл жағдай өндіріс көлемі шектеулі және органикалық өнімдер нарығында бәсекеге қабілеттілігі төмен шағын ауыл шаруашылығы өндірушілері үшін елеулі қиындықтар туындатуы мүмкін. Сондықтан Қазақстанда органикалық ауыл шаруашылығының тұрақты дамуын қамтамасыз етудің тиімді тетіктерінің бірі ретінде ірі кооперацияларды дамытуға басымдық беру қажет.

Органикалық ауыл шаруашылығы нарығында фермалық өнім, био өнім, экологиялық таза өнім және т.б. деп аталатын көптеген өнім түрлері өндіріледі. Мұндай өнімдерді өндіруші фермерлердің нарыққа шығуы үшін көптеген кедергілер кездеседі: химиялық заттарды қолданудан бас тарту, қымбат сертификаттау рәсімдерінен өту және сертификаттау органдары тарапынан жүргізілетін тұрақты бақылау тексерулеріне қатысу, «органикалық заттарды» сату және т.б. мұның барлығы жеке фермерлік шаруашылықтар үшін қолайсыз және қиын. Бұл жағдайда органикалық ауыл шаруашылығы кооперативтері – органикалық өндірісті дамыту мақсатында біріктірілген дәстүрлі және органикалық егіншілік, білім беру, заң, жобаларды басқару, маркетинг және, коммуникация салаларында тәжірибесі бар адамдар қауымдастығы. Кооператив барлық қатысушылардың пікірін ескеруге мүмкіндік беретін және олардың тең дәрежеде қатысуын қамтамасыз ететін келісілген шешім қабылдау моделін әзірлеуі керек. Сонымен қатар, мұндай кооператив тұрақты ауыл шаруашылығын дамыту және жергілікті азық-түлік өндірісін қамтамасыз ету мақсатында ауылшаруашылық жерлерін сақтауға мүдделі болады.

Органикалық нарық тұтынушылар үшін өте пайдалы, ал органикалық егіншілік жүйесі қоршаған ортаға аз зиян келтіреді, бірақ фермерлік шаруашылықтар мен шағын кәсіпкерлік субъектілер одан пайда табуды көздейді. Осылайша органикалық өнім өндірушілердің қызметіне сыртқы және ішкі факторлар әсер етеді. Сыртқы факторларға: ауыл шаруашылығы саласын басқару саясаты, фермерлік шаруашылықтардың қаржылық тапшылығы, яғни фермерлердің меншікті капиталының шектеулі болуына байланысты технологияларға жақсы бейімделе алмауы, демографиялық өзгерістер мен климаттық құбылыстар жатады. Осындай тәуекелдер жағдайында табыстың тұрақты деңгейін ұстап тұру үшін фермерлерде меншікті қаражаты болуы тиіс. Сол себепті осындай тәуекелдерді басқару үшін шағын фермерлер тобы, яғни кооперациялар болғаны дұрыс.

Ішкі факторларға: ұйымдастырушылық-басқарушылық қабілеттілік пен білім деңгейі секілді компоненттерді жатқызуға болады. Себебі ұрпақтан-ұрпаққа жалғасқан дәстүрлі егіншілік тәжірибесінен органикалық шаруашылыққа өту кезінде фермерлер келесі кедергілермен бетпе-бет келуі мүмкін, олар: шағын өндіріс көлемі, инновациялық технологияларды енгізуге ірі инвестицияларды тартудың мүмкін еместігі, транзакциялық шығын мөлшерінің жоғары болуы, капиталға қол жеткізу кезіндегі кедергілер, технологиялық, экономикалық, және ақпараттық кедергілер және т.б. Алайда, шағын фермалардың да артықшылықтары бар. Оларға қызметкерлер санының аз болуы, еңбек ақы төлеу шығындарын бақылаудың жеңілдігі, құрылымдық өзгерістерді жедел жүзеге асыру мүмкіндігі, өндірістік стратегияны икемді өзгерту,

тиімді іскерлік қарым-қатынастар қалыптастыру және өсірілетін өнімдердің биоәртүрлілігін арттыру мүмкіндігі жатады.

Кооперативке мүшелік жеке шаруашылықтардың табыс табуына, өзін-өзі жұмыспен және табыспен қамтамасыз етуіне, сондай-ақ ішкі нарық үшін отандық ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіруді дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ірі монополиялық кәсіпорындармен бәсекелесуге мүмкіндіктер қалыптастыра алады. Сонымен қатар, кооперативтер фермерлер үшін қызметтерді іске асыру кезінде туындайтын белгісіздік пен тәуекелдерді басқаруда аса маңызды. Атап айтқанда: инновациялық технологияларға қолжетімділікті арттыру; өнімдерді нарыққа жылжыту кезінде кездесетін тәуекелдерді басқару және оны әртараптандыру; органикалық өндірісте ұтымды шешімдер қабылдауға қажетті ақпараттарға қолжетімділіктің болуы; логистикалық кедергілерді азайту. Осылайша кооператив менеджерлері өз мүшелері ішінен ақпарат жинайды, өнімдерді сату арналары мен өткізу нарығын іздейді, ішкі және сыртқы нарықтағы сұранысты зерттейді және т.б. Осылайша, кооператив нарықты зерттеу арқылы шағын шаруа қожалықтарының шектеулерін еңсеруге көмектесе алады, бұл олардың кейбір міндеттерін аутсорсингке алып келеді, бұл фермерге тікелей өндірістік қызметке назар аударуға мүмкіндік береді. Кооперативтер сияқты балама бизнес құрылымдары жергілікті органикалық фермерлердің азық-түлік жеткізушілер нарығына енуіне кедергі келтіретін кедергілерді жояды. Делдалдардың санын азайту арқылы өндірушілер саудагерлермен немесе тікелей сатып алушылармен жақсы мәмілелер жасай алады. Сонымен қатар, кооперативтер нарықтық зерттеулердің арқасында қандай өнімге сұраныс бар екенін анықтауға болады.

Зерттеу нәтижесі Қазақстандағы органикалық өндірісті нығайтуда мамандандырылған кооперативтердің маңызы екенін көрсетеді. Мұндай кооперативтер фермадағы органикалық өнімді жылжытуға және оның нарыққа қолжетімділігін жақсартуға көмектеседі. Бұл бәсекелестікті болдырмауға және бөлшек саудагерлермен ұжымдық келіссөздер жүргізу мүмкіндігін арттыруға көмектеседі. Атап айтқанда маркетингтік кооператив органикалық өнімді сатуда біртұтас келіссөздер жүргізе отырып, басқа кооперативтермен үйлестіре алады. Азық-түлік өнімдерін нарыққа жылжыту бағытындағы маркетингтік кооперативтер қазіргі кездегі азық-түлік нарығындағы делдалдардың рөлін шектейді. Сервистік кооператив мүшелері қызметтерін дербес жүзеге асырады, алайда кооператив өз мүшелерін жабдықтау, өңдеу, көлік қызметтері, қаптама жасау дистрибуцияны және т.б. қамтитын қызметтер кешенімен қамтамасыз етеді. Қаржылық немесе несиелік кооперативтер төмен пайыздық мөлшерлемелерді ұсына алады.

Органикалық ауыл шаруашылығы ұйымдарының кооперативке бірігуі олардың мүшелері үшін бірқатар мүмкіндіктерді қалыптастырады. Ол мүмкіндіктерді 4 блокқа бөліп көрсетеміз, олар: экономикалық мүмкіндіктер, іскерлік байланыстарды қалыптастыру мүмкіндігі, мамандану мен білімді жаңарту мүмкіндігі және тәуекелдерді басқару (4-кесте).

Кооператив құру келесі жолмен жүруі мүмкін: ортақ мүдделері мен мақсаттары бар фермерлер кооператив құрамына бірігіп, органикалық ауыл шаруашылығын дамытуға және экологиялық таза өнім өндіруге бағытталған бірлескен қызметті жүзеге асырады. Кооператив мүшелігі тек фермерлермен шектелмей, органикалық өнім өндіруді қолдайтын және оның дамуына мүдделі азаматтарды да қамтуы мүмкін. Мұндай қатысушылар кооперативтің пайларын сатып алу арқылы оның қызметіне инвестициялық қолдау көрсетеді. Тартылған қаражат кооперативтің бастапқы капиталын қалыптастыруға және оның материалдық-техникалық базасын дамытуға бағытталады. Кооператив басқармасы оның ағымдағы жұмысын ұйымдастырады.

Осылайша авторлар шетелдік және отандық тәжірибені зерттей отырып, келесідей қорытындыға келді: Қазақстандағы органикалық ауыл шаруашылығын дамытуға әсер ететін тиімді механизмдердің бірі – ауыл шаруашылығы кооперативтері екенін ұсынды және оны органикалық ауыл шаруашылығы дамыған Азия елдерінің мысалында дәлелдеді. Азия елдеріндегі органикалық ауыл шаруашылығының дамуында институционалдық қолдау мен кооперативтік құрылымдар маңызды рөл атқарып отырғанын көрсетті. Қазақстан, Қытай және Үндістан мысалында ауыл шаруашылығы кооперативтері органикалық өндірісті дамытуда өнімді өткізу, ресурстарды біріктіру және нарықтық қолжетімділікті арттыру арқылы маңызды рөл атқаратыны анықталды. Сонымен қатар, корреляциялық талдау Қазақстанда кооперативтер қызметі мен органикалық ауыл шаруашылығы көрсеткіштері арасында өзара байланыстың бар екенін көрсетті. Алынған нәтижелер органикалық ауыл шаруашылығын дамытуда кооперацияны нығайтудың стратегиялық маңызын дәлелдейді.

Кесте 5 – Ауыл шаруашылығы бағытындағы органикалық тауар өндірушілер үшін ауыл шаруашылығы кооперативін құрудың басымдылығы

Органикалық кооперативтердің мүмкіндіктері	Сипаттамасы
Экономикалық	Тыңайтқыштар мен ауыл шаруашылығы техникасына жұмсалатын шығындарды оңтайландыру және энергия ресурстарын тиімді пайдалану. Кооператив мүшелеріне тауарларды сатып алу кезінде жеңілдіктер ұсыну арқылы өткізу нарығын кеңейту. Өндіріс ауқымын ұлғайту арқылы саудагерлер мен сатып алушыларды тарту және нарықтарға шығу мүмкіндіктерін арттыру. Фермерлердің шығындары мен табыстылығын ескере отырып, өнімнің тиімді бағасын қалыптастыру.
Іскерлік байланыстар	Табысқа жету үшін кооперативтің барлық мүшелерінің өзара қарым-қатынасы нағайтады, Кооператив мүшелерінің негізгі мақсаты – өздерінің әлсіз тұстарын бірлескен әрекет арқылы күшейту және өндірістік тиімділікті арттыру. Ақпарат алмасудың тиімді жүйесі фермерлерге қажетті инновациялар туралы дер кезінде хабардар болуға, оларды енгізу үшін тиісті ұйымдармен ынтымақтастық орнатуға және іскерлік байланыстарды кеңейтуге мүмкіндік береді.
Мамандандыру және білімді жаңарту	Кооператив фермерлерге қызмет тиімділігін арттыру мақсатында органикалық ауыл шаруашылығы саласында білім алуға, мамандану мүмкіндігін ұсынады. Мамандандыру және білім алмасу арқылы фермерлер уақыт пен ресурстарды тиімді басқарады, өндірістік қызметке назар аудара алады.
Тәуекелдерді басқару	Кооперативтер тәуекелдерді бөлісу және сақтандыру тетіктерін ұйымдастыру арқылы кооператив мүшелері мен сақтандыру ұйымдары арасында делдалдық қызмет атқара алады. Сонымен қатар, кооперативтердің міндетіне ықтимал тәуекелдерді төмендету стратегияларын әзірлеу, тиімді бизнес-модельдерді қалыптастыру және кооператив мүшелерінің шаруашылық қызметінің тұрақтылығын қамтамасыз ету шараларын ұйымдастыру жатады.
Ескертпе: Авторлармен құрастырылған.	

Қорытынды

Қазақстандағы органикалық ауыл шаруашылығы – соңғы жылдары дамып келеді. Органикалық тыңайтқыштар қолданылған егістік алқаптарының көлемі тұрақтылықты сақтай отырып, соңғы жылдары (2024–2025 жж.) біршама өсті. Соған қарамастан органикалық өнім өндірісінің дамуы әлсіз. Статистикалық деректерді ескеретін болсақ, өңірлеріндегі ауыл шаруашылық дақылдарына органикалық тыңайтқыштарды енгізу көлемі біршама төмен. Сондықтан, Қазақстанның органикалық ауыл шаруашылығы саласын кооперативтер арқылы дамыту үшін келесідей қадамдар жасағаны дұрыс:

1. Ауыл шаруашылығы кооперативтері мүшелерінің саны мен бір гектар алаңға шаққандағы органикалық тыңайтқыштарды енгізу көлемі арасында оң корреляциялық байланысты ескере отырып, кооператив мүшелерінің санын арттыру тетіктерін жетілдіру арқылы органикалық өндірісті нығайту қажет.

2. Органикалық кооперативтер моделін қалыптастыру. Дәстүрлі өндірістік кооперативтермен қатар арнайы «органикалық кооперативтерді» дамыту қажет. Мұндай кооперативтер: мүшелердің жерлерін органикалық стандарттарға сәйкес бірлесіп басқаруға, органикалық өнім өндіру технологияларын енгізуге, сертификаттау шығындарын ортақ қаржыландыруға мүмкіндік береді.

3. Топтық сертификаттау жүйесін енгізу. Халықаралық тәжірибеде органикалық кооперативтер үшін топтық сертификаттау (Group Certification) кеңінен қолданылады. Бұл жүйе: әрбір фермерге жеке сертификат алу қажеттілігін жояды, сертификаттау шығындарын 40–70%-ға дейін төмендетеді, шағын шаруашылықтардың органикалық нарыққа шығуын жеңілдетеді.

4. АШК-і фермерлерінің мүдделерін қорғау мен олардың жұмыс жасау бағыттарын тиімді басқару стратегияларын жасауға үнемі қолдау. Себебі кооператив – органикалық өнімдерді

өндіруші фермерлік шаруашылықтар үшін көптеген мәселелерін шешуші негізгі ұйым, ол: қол жетімді ресурстарға шектеулерді азайтады, барлық мүшелер бір-біріне көмектесе алады, жоғары баға алады және кейбір шығындарды азайтады және т.б. Органикалық өнім өндіруші кооперативтер өз мүшелері үшін ауқымды үнемдеу арқылы ауыл шаруашылығындағы әртүрлі өндірушілер мен кәсіпкерлерді біріктіре алады.

Қаржыландыру туралы ақпарат. Бұл ғылыми мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі, Ғылым комитетінің ИРН: № АР 23486198 гранттық қаржыландыру жобасы аясында әзірленді.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Olimovich A.S. Organization of «Consumer Cooperatives» in Organic Agriculture – A Factor for Increasing Employment and Income of the Population // Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance. 2026. Vol. 7. No. 1. P. 22–31. URL: <https://cajtmf.casjournal.org/index.php/CAJTMF> (accessed: 25.03.2026)
- 2 The World of Organic Agriculture. Frick, Switzerland: Research Institute of Organic Agriculture (FiBL). 2025. URL: <https://www.fibl.org/en/shop-en/1797-organic-world-2025> (accessed: 25.03.2026)
- 3 Tsalov G.V., Tarasov Yu.I. Agricultural consumer cooperatives as a tool to support the small-scale sector of the regional economy. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/selskohozyastvennyepotrebitelskie-kooperativy-kak-instrument-podderzhki-melkotov> (accessed: 26.03.2026)
- 4 Кручинина В.М. Кооперативы как инструмент развития органического сельского хозяйства России // Вестник ВГУИТ. – 2018. – Т. 80. – № 1. – С. 251–260. URL: <http://doi.org/10.20914/2310-1202-2018-1-251-260>
- 5 Iyasov V.Z., Shagapova S.U., Rakhmatullina T.E., Smirkin M.A. Cooperation in the Production of Ecological Agricultural (Organic) Products // Corporate Social Responsibility to the Green Growth of Business and Economy. Book. 2025. P. 329–333. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-83041-9_55
- 6 Polgar T.A. Entrepreneurship and Business: Financial, Economic, Administrative and Legal Aspects of Sustainable Development // Journal of Applied Research in Agroindustrial Complex. Moscow, 2016. 710 p.
- 7 The World of Organic Agriculture Statistics and Emerging Trends 2025. Organic World. Corrigenda and supplementary material. 2025. URL: <http://www.organic-world.net/yearbook/yearbook-2025.html> (accessed: 30.03.2026)
- 8 Закон РК «О сельскохозяйственных кооперативах» от 29 октября 2015 года № 372-V ЗРК. – 2015. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000372> (дата обращения: 03.01.2026)
- 9 Закон РК «О производстве и обороте органической продукции» от 10 июня 2024 года № 89-VIII ЗРК.-2024. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2400000089> (дата обращения: 03.01.2026)
- 10 He Y., Chen Y. The Impact of Agricultural Cooperatives on Farmers' Agricultural Revenue: Evidence from Rural China // Sustainability. 2024. Vol. 16. No. 10979. P. 2–22. DOI: <https://doi.org/10.3390/su162410979>
- 11 Law of the People's Republic of China on Specialized Farmers Cooperatives. Order of the President of the People's Republic of China No. 57. 2006. URL: <https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/76948/CHN-76948%20Eng.pdf> (accessed: 08.01.2026)
- 12 Sari I.M., Nidar S.R., Komaladewi R. The Role of Agriculture Cooperatives for Farmer Empowerment: A Literature Review and Its Implications on Poverty // Jurnal Ilmiah Keagamaan dan Kemasyarakatan. 2026. Vol. 20. No. 2. P. 1213–1230. URL: <https://doi.org/10.35931/aq.v20i2.6440>
- 13 Hussein Nowfal S., Nanduri S., W. Gracy Theresa B. Keerthi Samhitha, Vinoth R., Veerapandi A., & Bommisetti R.K. The Role of Agricultural Cooperatives in Enhancing Credit Access, Market Information, and Smart Farming Among Rural Farmers // Research on World Agricultural Economy. 2024. Vol. 6. No. 1. P. 654–672. URL: <https://doi.org/10.36956/rwae.v6i1.1536>
- 14 Cooperative and Farmers' Organizations // Agriculture.institute. URL: https://agriculture.institute/cooperative-and-farmers-organizations/top-successful-agricultural-cooperatives-india/#google_vignette (accessed: 08.01.2026)
- 15 Концепция развития сельских территорий Республики Казахстан на 2023–2027 годы, 28 марта 2023 года. № 270 URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000270> (дата обращения: 05.04.2026)
- 16 Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы. 2026. URL: <https://stat.gov.kz> (өтініш берілген күн: 07.04.2026)

REFERENCES

- 1 Olimovich A.S. (2026) Organization of «Consumer Cooperatives» in Organic Agriculture – A Factor for Increasing Employment and Income of the Population // *Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance*. Vol. 7. No. 1. P. 22–31. URL: <https://cajitm.casjournal.org/index.php/CAJITMF> (accessed: 25.03.2026) (In English)
- 2 The World of Organic Agriculture. Frick, Switzerland: Research Institute of Organic Agriculture (FiBL). 2025. URL: <https://www.fibl.org/en/shop-en/1797-organic-world-2025> (accessed: 25.03.2026) (In English)
- 3 Tsalov G.V., Tarasov Yu.I. Agricultural consumer cooperatives as a tool to support the small-scale sector of the regional economy. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/selskohozyastvennyepotrebitelskie-kooperativy-kak-instrument-podderzhki-melkotov> (accessed: 26.03.2026) (In English)
- 4 Kruchinina V.M. (2018) Kooperativy kak instrument razvitija organicheskogo sel'skogo hozjajstva Rossii // *Vestnik VGUIT*. Vol. 80. No. 1. P. 251–260. URL: <http://doi.org/10.20914/2310-1202-2018-1-251-260> (In Russian)
- 5 Ilyasov V.Z., Shagapova S.U., Rakhmatullina T.E., Smirkin M.A. (2025) Cooperation in the Production of Ecological Agricultural (Organic) Products // *Corporate Social Responsibility to the Green Growth of Business and Economy*. Book. P. 329–333. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-83041-9_55 (In English)
- 6 Polgar T.A. (2016) Entrepreneurship and Business: Financial, Economic, Administrative and Legal Aspects of Sustainable Development // *Journal of Applied Research in Agroindustrial Complex*. Moscow. 710 p. (In English)
- 7 The World of Organic Agriculture Statistics and Emerging Trends 2025 / Organic World. Corrigenda and supplementary material. 2025. URL: <http://www.organic-world.net/yearbook/yearbook-2025.html> (accessed: 30.03.2026) (In English)
- 8 Zakon RK «O sel'skohozyajstvennyh kooperativah» ot 29 oktjabrja 2015 goda № 372-V ZRK. 2015. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000372> (data obrashhenija: 03.01.2026) (In Russian)
- 9 Zakon RK «O proizvodstve i oborote organicheskoy produkcii» ot 10 ijunya 2024 goda № 89-VIII ZRK.-2024. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2400000089> (data obrashhenija: 03.01.2026) (In Russian)
- 10 He Y., Chen Y. (2024) The Impact of Agricultural Cooperatives on Farmers' Agricultural Revenue: Evidence from Rural China // *Sustainability*. Vol. 16. No. 10979. P. 2–22. DOI: <https://doi.org/10.3390/su162410979> (In English)
- 11 Law of the People's Republic of China on Specialized Farmers Cooperatives. Order of the President of the People's Republic of China No. 57. 2006. URL: <https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/76948/CHN-76948%20Eng.pdf> (accessed: 08.01.2026) (In English)
- 12 Sari I.M., Nidar S.R., Komaladewi R. (2026) The Role of Agriculture Cooperatives for Farmer Empowerment: A Literature Review and Its Implications on Poverty // *Jurnal Ilmiah Keagamaan dan Kemasyarakatan*. Vol. 20. No. 2. P. 1213–1230. URL: <https://doi.org/10.35931/aq.v20i2.6440> (In English)
- 13 Hussein Nowfal S., Nanduri S., W. Gracy Theresa B. Keerthi Samhitha, Vinoth R., Veerapandi A., & Bommisetti R.K. (2024) The Role of Agricultural Cooperatives in Enhancing Credit Access, Market Information, and Smart Farming Among Rural Farmers // *Research on World Agricultural Economy*. Vol. 6. No. 1. P. 654–672. URL: <https://doi.org/10.36956/rwae.v6i1.1536> (In English)
- 14 Cooperative and Farmers' Organizations // *Agriculture.institute*. URL: https://agriculture.institute/cooperative-and-farmers-organizations/top-successful-agricultural-cooperatives-india/#google_vignette (accessed: 08.01.2026) (In English)
- 15 Koncepcija razvitija sel'skih territorij Respubliki Kazahstan na 2023–2027 gody, 28 marta 2023 goda. № 270 URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000270> (data obrashhenija: 05.04.2026) (In Russian)
- 16 Qazaqstan Respublikasy Strategialyq josparlau jäne reformalar agenttığy Ūlttyq statistika bürosy. 2026. URL: <https://stat.gov.kz> (ötiniş berilgen kün: 07.04.2026) (In Kazakh)

ЖЕНСХАН Д.,¹

к.э.н., ассоциированный профессор.

e-mail: dzhenshkan@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2863-2611

АЛПЫСБАЙ М.Б.,^{*1}

докторант.

*e-mail: D76511@kazatu.edu.kz

ORCID ID: 0009-0000-2485-536X

ДУБЕЛЬ А.,²

PhD, профессор.

e-mail: adubel@agh.edu.pl

ORCID ID: 0000-0001-5474-2147

АЛЫПЕИСОВА Ш.Е.,¹

к.э.н., ассоциированный профессор.

e-mail: sholpan761@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-3034-3165

¹Казахский агротехнический исследовательский
университет им. С. Сейфуллина,

г. Астана, Казахстан

²Краковский университет AGH,

г. Краков, Польша

ОРГАНИЧЕСКОЕ СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО В АЗИАТСКИХ СТРАНАХ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, РОЛЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВОВ

Аннотация

В последние годы популярность органического сельского хозяйства во всем мире возросла, а коммерциализация отрасли крупными корпорациями ослабляет конкурентоспособность мелких производителей с низкой производительностью на рынке. Цель статьи – определить возможности Казахстана в развитии органического сельского хозяйства в странах Азии и научно обосновать роль сельскохозяйственных кооперативов в развитии органического производства. Для достижения цели раскрыто социально-экономическое значение органического сельского хозяйства и проведен сравнительный анализ площадей органических сельскохозяйственных угодий в мире и по регионам. Проведен динамический анализ площадей органических сельскохозяйственных земель стран Азии, включая Казахстан. Проведено научное исследование тенденций развития сельскохозяйственных кооперативов в Индии и Китае, занимающих большую часть органического сельского хозяйства в азиатских странах. Проведен сравнительный анализ основных показателей по состоянию органического сельского хозяйства Казахстана и деятельности сельскохозяйственных кооперативов, а также проведена множественная корреляция. Научно обоснована польза создания кооператива по органическому сельскому хозяйству для сельхозпроизводителей. В результате выявлено неравномерное взаимодействие между органическим сельским хозяйством и деятельностью сельскохозяйственных кооперативов в Казахстане. Однако существует положительная корреляционная связь между количеством членов сельскохозяйственных кооперативов и объемом внесенных органических удобрений на гектар площади. Поэтому необходимо усилить органическое производство путем совершенствования механизмов увеличения числа членов кооператива. В этих условиях органические сельскохозяйственные кооперативы объединяют производственные, организационные и маркетинговые ресурсы и становятся эффективным механизмом развития устойчивого сельского хозяйства и местного производства продуктов питания.

Ключевые слова: органическое сельское хозяйство, органическая продукция, качество продукции, сельскохозяйственные кооперативы, члены кооператива, сельское хозяйство, продукты питания.

DZHENSKHAN D.,¹

c.e.s., associate professor.

e-mail: dzhenskhana@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2863-2611

ALPYSBAY M.B.,*¹

PhD student.

*e-mail: D76511@kazatu.edu.kz

ORCID ID: 0009-0000-2485-536X

DUBEL A.,²

PhD, professor.

e-mail: adubel@agh.edu.pl

ORCID ID: 0000-0001-5474-2147

ALPEISSOVA Sh.E.,¹

c.e.s., associate professor.

e-mail: sholpan761@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-3034-3165

¹S. Seifullin Kazakh AgroTechnical

Research University,

Astana, Kazakhstan

²AGH University of Krakow,

Krakow, Poland

ORGANIC FARMING IN ASIAN COUNTRIES: CURRENT STATE AND ROLE OF AGRICULTURAL COOPERATIVES

Abstract

The article aims to assess Kazakhstan's potential for developing organic agriculture in Asian markets and to substantiate the role of agricultural cooperatives in organic production. The study examines the socio-economic significance of organic agriculture and compares the area of organic farmland globally and across regions. A dynamic analysis of the areas of organic agricultural lands in Asian countries, including Kazakhstan, has been carried out. A scientific study has been conducted on the development trends of agricultural cooperatives in India and China, major contributors to organic agriculture in Asia. A comparative analysis of key indicators of organic agriculture and agricultural cooperatives in Kazakhstan was conducted, including correlation analysis. The study scientifically substantiates the benefits of establishing cooperatives for organic producers. The findings reveal an uneven relationship between the development of organic agriculture and agricultural cooperative activities in Kazakhstan. However, there is a positive correlation between the number of members of agricultural cooperatives and the amount of organic fertilizers applied per hectare. Therefore, it is necessary to strengthen organic production by improving the mechanisms for increasing the number of cooperative members. Under these conditions, organic agricultural cooperatives combine production, organizational and marketing resources and become an effective mechanism for the development of sustainable agriculture and local food production.

Keywords: organic agriculture, organic products, product quality, agricultural cooperatives, cooperative members, agriculture, food.

Мақаланың редакцияға түскен күні: 15.04.2026